

Biçimbirim (Biçim Birimi - Morfem)

Biçimbirim (Biçim Birimi - Morfem) Nedir

Biçimbirim, yapı ve ses özellikleri bakımından daha küçük parçalara bölünemeyen, anlamlı veya işlevsel daha küçük dil birimlerini ifade eder. Bu **dil bilgisi** terimi, genellikle biçim bilgisinin odak noktasını oluşturur ve Batı dillerinde “**morfem**” olarak adlandırılır, Türkçe kaynaklarda da benzer şekilde kullanılır. Bu tanıma göre, tek başına anlamlı veya işlevsel öğelerin yanı sıra kök veya gövdeden türetilen ve onların anlamını, niceliğini, türünü değiştiren veya diğer kelimelerle ilişkilerini gösteren ekler de biçimbirim kapsamına dahil edilir.

Biçimbirim Örnekleri

Ev-imiz-de-dir.
han-ım-el-i
Bil-iyor mu-sunuz?
kim, ama

“Evimizdedir” örneği, ev kelimesinin ardından gelen bir ek ile zenginleşmiştir. Bu örnekte, evin sahiplerinin 1. çoğul kişi olduğunu belirten bir ek kullanılmıştır. Ardından, öznenin içinde bulunduğu evi ifade eden “-de” eki gelir. Cümle, öznenin, 1. çoğul kişilere ait olan evin içinde olduğunu belirten bir yapıya dönüşmüştür. Daha sonra, özneye sayı ve kişi açısından örtüşen “3. tekil kişi bildirme eki” olan “-dir” ile kelime tamamlanarak bir cümle oluşturulmuştur.

İkinci örnekte, iki kelimenin birleşimiyle oluşan bir yapı söz konusudur. İkinci kelime, 3. tekil kişi iyelik eki olan “-ım” ile türetilmiştir, ancak herhangi bir çekim eki almamıştır. “Biliyor musun” örneğinde ise eylem kökünden sonra gelen “-A yor -ır” zaman eki dikkat çeker. Bu, soru ekine, soru enklitiğine, soru edatına veya soru parçacığına benzeyen bir mu ile devam eder. En sonda, sorunun muhatabı olan kişinin 3. çoğul olduğunu belirten “-sun” eki bulunur.

Son iki örnek, herhangi bir ek almadan oluşturulmuştur. Ancak, bir deneme yapıldığında, “kim” kelimesinin ek alabilirken, “fakat” kelimesinin alamadığını belirleyebiliriz. Örneğin, “kimin, kime, kimde, kimden, kimi” şeklinde sorulara cevap verebilen “kim,” ama “amadan” kelimesi bu tür ekleri alamaz.

Biçimbirimler, dil yapısındaki kullanımlarına göre iki temel kategoride incelenir. Bağımsız biçimbirimler, cümle içinde tek başına anlam taşıyan ve başka bir öğeye gereksinim duymayan yapıları ifade eder. Genellikle sözlüklerde tanımlanmış kelimelerden oluşan bu biçimbirimlere, sözlüksel biçimbirimler adı da verilmektedir. Öte yandan, bağımsız biçimbirimlerle birleşerek anlam ifade eden yapılar da bulunmaktadır. Bu tür biçimbirimlere bağımlı biçimbirimler adı verilir. Bağımsız biçimbirimlerle birlikte kullanıldıkları ve genellikle sözlüklerde ayrı bir şekilde tanımlanmadıkları için, bu tür öğeler dil bilimsel biçimbirimler olarak adlandırılabilir.

Bağımsız ve Bağımsız Biçimbirimler

Bağımsız biçimbirimler, dilin temel yapı taşları olarak kabul edilir ve genellikle sözlüklerde tanımlanarak dil bilgisi kurallarının temelini oluşturur. Diğer yandan, bağımlı biçimbirimler, dil bilgisi kitaplarında daha fazla vurgu bulurlar ve dilin daha karmaşık yapılarına katkıda bulunurlar. Bu bağlamda, biçimbirimlerin dil bilgisi yapısındaki önemini anlamak, dil bilgisini daha

derinlemesine kavramak açısından önemlidir.

Bağımsız Biçimbirimler

Masa
Ayak
Koş-
Ne
Lakin

Bağımlı Biçimbirimler

-sınız
-lar
-yor
mı
-arak

İncelenen örneklerde, eklerin bağımlı olduklarını vurgulamak amacıyla çizgiler kullanılmaktadır. Ancak, mX olarak adlandırılan soru eki, yazım geleneğine bağlı olarak ayrı yazıldığı için çizgi kullanılmamaktadır. Bu konuda bazı kaynaklarda isimlere ekler eklendiğinde çizgi yerine + işareti kullanıldığı da gözlemlenmektedir. Ek olarak, eylem köklerinin veya eylem türeten eklerin sonuna konulan çizgiler, ilgili fiillerin bağımsız olarak kullanılabilmesi için başka bir ögeye ihtiyaç duyulduğunu ifade eder.

Ayrıca, dil bilimsel yapıları incelediğimizde, özellikle eylem köklerinin bağımsız kullanımını sağlamak için bu çizgilerin önemli bir işlevi olduğunu görmekteyiz. Örneğin, “yürüt-” eylemindeki kısa çizgi, sözcüğün tek başına anlam taşıyabilmesi için bir başka biçimle birleştirilmesi gerektiğini ifade eder. **Dil bilgisi kuralları** içindeki bu detaylar, bir dilin yapısını anlamak ve kullanmak için önemlidir. Dilin yapı taşlarını inceleyerek, dil bilgisi kuralları doğru bir şekilde uygulamak ve dilin inceliklerini anlamak mümkündür.

yürü-t-mek

yürü-t-tü

yürü-t-meli

Bağımlı biçimbirimlerden ayrılan bir özellik olarak, eylemler emir kipinin tekil 2. kişisinde herhangi bir ek almadan kullanılabilirler. Yani, fiilin eksiz biçimi, aynı zamanda emir kipinin tekil 2. kişisini ifade eder. Biçimbirimlerin daha da detaylı bir incelenmesi, alt biçimbirimlere (allomorph) odaklanmayı gerektirir. Örneğin, olumsuzluk ekinin fonetik yazımı “-mA” şeklinde belirlenmiştir. Büyük “A” harfi, ekteki geniş ünlünün “a” ve “e” olabilecek değişken biçimlerini ifade eder. Dolayısıyla, olumsuzluk biçimbiriminin iki alt biçimlemi vardır: “-ma” ve “-me”.

Dar ünlü barındıran geniş zaman ek eylem eki ise fonetik yazıyla “-DXr” şeklinde ifade edilir. Bu yazım, ekin hem ünsüzünün hem de ünlüsünün değiştiğini gösterir. Örneğin, “-DXr” biçimi “-dır, -dir, -dur, -dür; -tır, -tir, -tur, -tür” gibi çeşitli biçimleri içerir. Bu örneklerden anlaşılacağı gibi, dil bilgisi kuralları altında birçok detaylı özellik bulunmaktadır. Bu detaylar, dilin yapısını daha iyi anlamamıza ve dil bilgisi olgularını daha kapsamlı bir şekilde ele almamıza olanak tanır.

Biçimbirimler dilin yapısını oluşturan temel öğelerdir ve kullanıldıklarında altbiçimbirimlere ayrılırlar. Dil bilimsel incelemelerde, her bir altbiçim için Batı dillerindeki “morph” karşılığı olarak “biçimcik” terimi de kullanılmaktadır. Bu terim, dilin yapısal öğelerini daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Altbiçimbirimler, genellikle birden fazla biçimciktir oluşur, bu da dilin çeşitliliğini ve zenginliğini yansıtarak iletişimde sağlamlığı artırır.

Türkçe biçim bilgisi çalışmalarına odaklandığımızda, örneğin çoğul ekini gösteren biçim “-lar”dır. Bu biçimbirimin iki altbiçimlemi, yani allomorfları, “-lar” ve “-ler” şeklinde ifade edilir. Her biri, dil bilimsel yapının bir parçası olan bir biçimciktir ve bu biçimcikler aracılığıyla dil, zengin bir şekilde ifade edilir. Eklerdeki değişkenlik konusuna gelince, bu konuyu daha ayrıntılı bir şekilde

ele almak üzere eklerle ilgili birimizde tekrar ele alacağız. Eklerin dildeki rolü ve eklerin kullanımındaki çeşitlilik, dil bilgisel açıdan incelendiğinde daha da detaylı bir anlayış sunar.